

III. SPRAWOZDANIA I INFORMACJE

KONFERENCJA NAUKOWA „ZYGMENT ZIEMBIŃSKI 1920–2020” Poznań, 6 października 2022 roku

Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 6 października 2022 r. odbyła się konferencja naukowa „Zygmunt Ziemiński 1920–2020”, której organizatorem był Zakład Teorii i Filozofii Prawa Wydziału Prawa i Administracji UAM. Przedsięwzięcie naukowe poświęcone jednemu z najwybitniejszych europejskich teoretyków prawa XX w. – Zygmuntovi Ziemińskiemu – zgromadziło licznych przedstawicieli tej dziedziny nauki. Profesor Ziemiński był twórcą doniosłych koncepcji teoretycznoprawnych, autorem około 300 publikacji naukowych, nauczycielem, wychowawcą i mistrzem wielu pokoleń prawników. Jego prace wciąż pobudzają umysły i skłaniają do refleksji nad ich prawniczym zastosowaniem, a stworzone przez niego modele teoretyczne nadal są rozwijane przez następne generacje naukowców. Okazją do organizacji tego wydarzenia było stulecie urodzin tego wybitnego naukowca, przypadające 1 czerwca 2020 r., jednakże pandemia oraz związane z nią ograniczenia uniemożliwiły wcześniejsze zorganizowanie konferencji.

Konferencję otworzył prof. dr hab. Marek Smolak, który podzielił się osobistą refleksją na temat znaczenia postaci Zygmunta Ziemińskiego zarówno dla nauk prawnych, jak i dla nauczania prawa młodych adeptów tej dziedziny wiedzy. Podkreślił on, że koncepcje Profesora nie tylko są doniosłe dla teoretycznych rozważań nad prawem, lecz także dzięki wytworzonej przez niego aparaturze pojęciowej są one ważne również dla współczesnego pojmowania prawa i systemu prawnego, a także dla konceptualizacji występujących w nim kryzysów i dla znajdowania odpowiednich sposobów niwelowania ich skutków.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonał prof. dr hab. Zbyszek Melosik, Prorektor kierujący Szkołą Nauk Społecznych UAM. W imieniu władz rektorskich podziękował za zorganizowanie tego przedsięwzięcia naukowego i podkreślił, że tożsamość uczelni tworzą niezwykle biografie członków jej społeczności. Jednym z nich był prof. Ziemiński, który charakteryzował się twórczą pasją, zaangażowaniem w życie społeczne i nadzwyczajnymi osiągnięciami, a jego oryginalny wkład w wiedzę naukową stanowi wzór do naśladowania dla współczesnych naukowców. Następnie głos zabrał prof. dr hab. Tomasz Nieborak, Dziekan Wydziału Prawa i Administracji UAM, który wyraził satysfakcję z faktu, że obrady konferencji podejmującej rozważania nad aktualnością ustaleń prof. Ziemińskiego dla współczesnych badań prowadzonych w prawoznawstwie odbywają się w auli, która nosi nazwisko tego wybitnego naukowca. Przypomniał biografię Profesora, który w swoim środowisku zajmował pozycję szczególną. Podkreślił też, że prof. Ziemiński był w uprawianiu nauki niezależny, neutralny wobec jakiegokolwiek ideologii, nie ulegał naukowym modom lub stereotypom, konsekwentnie uprawiał teorię prawa, a jednocześnie był nauczycielem z powołania, który dla wielu pokoleń absolwentów prawa był moralnym wzorem.

Obrady merytoryczne rozpoczął prof. dr hab. Jan Woleński (UJ) referatem *Teoria czy filozofia prawa? O koncepcji Zygmunta Ziemińskiego*. Przypomniał, że przede wszystkim w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. na mapie polskiej teorii prawa widoczna była oś trzech ośrodków akademickich: Poznań–Kraków–Łódź. W ośrodkach tych zgromadziły się osoby zainteresowane logiką i semantyką, które wniosły istotny wkład do współcześnie podejmowanych problemów teorii prawa w Polsce. W środowisku poznańskim zasadniczą rolę odgrywał właśnie prof. Ziemiński. Dalszą część swojego wystąpienia prof. Woleński poświęcił rozważaniom na temat przedmiotu badań dziedzin, jakimi są teoria prawa i filozofia prawa, odnosząc się przede wszystkim do koncepcji wielo-

plaszczynowej analizy prawa. Zgodnie z tą koncepcją prawo rozumiane jest jako złożona struktura ontologiczna, możliwa do opisanego przy zastosowaniu narzędzi leżących w zakresie innych dziedzin nauki, takich jak aksjologia, semantyka, logika formalna czy metodologia nauk.

Prof. dr hab. Sławomira Wronkowska (UAM) zatytułowała swoje wystąpienie *Zygmunta Ziemińskiego wizja współpracy teorii prawa i szczegółowych nauk prawnych o prawie obowiązującym*. Na wstępie zaznaczyła, że jej wypowiedź w zasadniczym stopniu będzie dotyczyła spojrzenia Ziemińskiego na prawoznawstwo jako na zbiór dyscyplin, na które składają się zarówno teoria prawa, jak i filozofia prawa, a także inne dziedziny zajmujące się prawem jako tak czy inaczej rozumianym zjawiskiem. W tym kontekście odniosła się ona do tytułów najważniejszych książek Profesora, tj. do *Logicznych podstaw prawoznawstwa*, *Metodologicznych podstaw prawoznawstwa*, *Etycznych podstaw prawoznawstwa* oraz do *Podstawowych problemów prawoznawstwa*. Zwróciła przy tym uwagę, że dla ich autora niezwykle istotne było to, aby jego prace były przydatne dla wszystkich dyscyplin nauk prawnych. Założenie to ujawnia się między innymi w jego wytrwałości w nawiązywaniu kontaktów naukowych z przedstawicielami innych dyscyplin prawnych. Innym przejawem takiego podejścia Ziemińskiego jest jego zasadniczy wkład w uporządkowanie aparatury pojęciowej dla celów prawa cywilnego czy prawa konstytucyjnego oraz wytworzenie wyrafinowanych koncepcji teoretycznych, takich jak np. koncepcja czynu czy koncepcja związku przyczynowo-skutkowego. Zdaniem prelegentki takie nastawienie do nauki świadczy o jego poczuciu odpowiedzialności za prawoznawstwo ujmowane jako występujący w dyskursie naukowym usystematyzowany zbiór twierdzeń, poglądów i ocen odnoszących się do zjawisk prawnych. Postawiła ona przy tym silną tezę, że nie jest zadaniem teoretyków prawa wyřeczanie dogmatyków w rozwiązywaniu problemów reprezentowanych przez nich dziedzinach prawa. Jest tak, ponieważ choć od dojrzałości koncepcji teoretycznoprawnych zależy intensywność ich wpływu na dogmatykę, to jednak teoria prawa, bez ścisłej współpracy z przedstawicielami szczegółowych dyscyplin nauk prawnych, nie jest w stanie samoistnie wygenerować takich koncepcji, które odpowiadałyby na problemy występujące w tych dyscyplinach. Teza ta jest istotna w kontekście kolejnego twierdzenia prelegentki, według której zastanawiający jest fakt, iż w prawie publicznym koncepcje teoretycznoprawne dotychczas nie przyjęły się, gdy tymczasem właśnie tej dyscyplinie teoria prawa ma bardzo dużo do zaoferowania. Zasadność wykorzystania założeń teoretycznoprawnych w dogmatyce jest niepodważalnie potwierdzona m.in. przez prace Zbigniewa Radwańskiego. Ten wybitny cywilista z olbrzymim powodzeniem wykorzystał modele i aparaty pojęciową wypracowane w teorii prawa. Podsumowując swoją wypowiedź, prelegentka podniosła, że postawa Ziemińskiego jako teoretyka prawa jest wyraźnie postawą osoby odpowiedzialnej za prawoznawstwo, a jego wizja teorii prawa jest wizją ścisłej współpracy z dogmatyką i wzajemnego inspirowania się pomiędzy tymi dziedzinami prawoznawstwa.

Jako następny głos zabrał prof. dr hab. Marcin Mateczak (UW), którego wystąpienie zostało zatytułowane *O doniosłości rozróżnienia: przepis prawny – norma prawna*. Wypowiedź swoją rozpoczął od twierdzenia, że tytułowe rozróżnienie istoty przepisu prawnego i normy prawnej dokonane przez Ziemińskiego było jednym z najdonioślejszych odkryć naukowych, i to w kontekście światowym. Prelegent, analizując tę koncepcję, podjął jednak jej krytykę, tzn. ustalonego dotychczas w tej koncepcji statusu ontologicznego normy prawnej jako wypowiedzi językowej lub wyrażenia językowego. Jednocześnie konstruktywnie wysunął postulat rozumienia normy prawnej jako znaczenia przepisu lub reprezentacji mentalnej wytworzonej w umyśle prawnika w rezultacie kontaktu z przepisem prawnym lub grupą przepisów. Dalej postawił pytanie: jeżeli uznamy, że norma prawna jest wypowiedzią, to, kto ją wypowiada? W odpowiedzi wskazał na to, że przy podejściu do języka prawnego jako do języka, który ma moc sprawczą – właściwie jest analizować go w pragmalingwistycznych kategoriach teorii aktów mowy, zakładającej m.in. kontekst wypowiedzi lub przypisanie komuś jakiegoś stanu wiedzy czy intencji. Występujące w nauce ustalenie, że norma prawna powinna być wypowiedzią językową, uzasadnione jest tym, iż tylko wypowiedziom jako wytworom aktów normowania można przypisać walor posiadania określonego kształtu językowego, a to odpowiada potrzebie rozpoznawania standardowego kształtu norm w poszczególnych wypowiedziach języka prawnego. Stawia przy tym kolejne pytanie, czy „znaczenie” może być strukturą. Poszukując na nie odpowiedzi, powołał się na stanowisko holenderskiego kognitywisty Teuna van Dijka, który w swoich pracach odpowiada na to pytania twierdząco i podnosi, że znaczenie może być tworem skonstruowanym z prostszych składników. Traktuje też wypowiedź złożoną jako dyskurs, a tekst prawny również jest swojego rodzaju dyskursem, powstałym z bardzo

wielu zdań. Odnosząc tekst prawny do powieści, wskazuje, że tę możemy rozumieć zarówno jako całość, ale możemy wyrazić się również o poszczególnych jej częściach czy występujących w niej postaciach lub tematach. Gdyby – zdaniem prelegenta – potraktować występujące w tekstach prawnych instytucje, takie jak zabójstwo czy obrona konieczna, właśnie jako tematy, to według siatki pojęciowej van Dijka tekst prawny można byłoby analizować przez jego mikrostruktury, będące dla prawnika przepisami prawnymi o strukturze wypowiedzi, i makrostruktury, stanowiące odpowiednio normy prawne, będące znaczeniem, czyli reprezentacją mentalną. Reasumując, wysunął postulat wypracowania koncepcji Zielińskiego-van Dijka, zgodnie z którą interpretacja byłaby, kolejno: odnalezieniem w tekście prawnym poszczególnych wypowiedzi odnoszących się do tego samego tematu, odczytywaniem tych wypowiedzi oraz odkodowywaniem ich znaczenia za pomocą tworzenia w umyśle interpretatora reprezentacji tych mikrostruktur jako pewnej makrostruktury (tj. łączeniem, rozdzielaniem lub modyfikowaniem określonych reprezentacji mentalnych i kombinowaniem ich w makrostrukturę).

Z kolei prof. dr hab. Andrzej Bator (UWr) wygłosił referat *Profesora Zygmunta Ziemińskiego koncepcja normy prawnej. Między prawodawcą a prawoznawcą*. Swoje rozważania skoncentrował wokół zagadnienia normy prawnej jako zagadnienia prawoznawstwa, zwłaszcza koncepcji normy prawnej wypracowanej przez Ziemińskiego. Prelegent zwrócił uwagę na konstrukt koncepcji normy prawnej w kontekście przyjmowanego przez Ziemińskiego ujęcia metodologii nauk, tzn. przyjmowanego przez niego strukturalistycznego założenia badawczego. Ideał nauki postulowany przez strukturalistów przeciwstawia się wszelkim poglądom wskazującym bądź to na swoistość metod w badaniach humanistycznych, bądź na swoistość osiąganych w humanistyce wyników, strukturalizm bowiem pragnie badaniom humanistycznym nadać status wiedzy ściślej i poddającej się formalizacji. Przejawia się to m.in. w niechęci Ziemińskiego do badania w procesie wykładni intencji prawodawcy lub historycznego kontekstu danej regulacji. Wszelako zasadniczym aspektem jego pracy naukowej było pragnienie zbudowania programu rozwoju prawoznawstwa opartego na stabilnych, klarownych, a więc naukowych podstawach metodologicznych. Tak ukształtowany program wywoływał niechęć w części środowiska naukowego, krytycznego wobec prób ingerencji w aksjomaty utarte w niektórych szczegółowych dziedzinach prawoznawstwa.

Pierwszą część obrad zakończył prof. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki (UJ) referatem zatytułowanym *Kompetencja i norma kompetencyjna w teorii Zygmunta Ziemińskiego*. W swoistym wprowadzeniu wspominał Czesława Znamierowskiego i jego koncepcję normy konstrukcyjnej oraz aktu tetycznego. Były to koncepcje oryginalne i prekursorskie na skalę światową. Stały się te założenia podstawą kształtującego się dopiero programu prawoznawstwa ośrodka poznańskiego. Prelegent rozważył stosunek koncepcji kompetencji według Ziemińskiego do niektórych innych współczesnych mu koncepcji kompetencji w prawoznawstwie zagranicznym. Zauważył, że koncepcja Ziemińskiego zgadza się zasadniczo z koncepcją Alfa Rossa, ale jest niezgodna z koncepcją prezentowaną przez Herberta Harta. W ramach rozważań nad koncepcją Ziemińskiego prelegent podjął analizę, czy normy kompetencyjne są redukowalne do norm merytorycznych (nakazów albo zakazów). Wskazał, że Ziemiński był zdecydowanym zwolennikiem udzielenia odpowiedzi twierdzącej. Zapatrywał się on na to inaczej niż Hans Kelsen, gdyż ten uważał, że to obowiązek jest sprowadzalny do upoważnienia. Jednakowoż przyjęcie koncepcji Ziemińskiego wymaga jednocześnie przyjęcia założenia, że adresatem normy kompetencyjnej nie jest podmiot, któremu ta norma nadaje kompetencję, nie na niego bowiem norma ta nakłada obowiązek. Adresatem jest więc ten podmiot, który ma obowiązek zareagowania na to, że upoważniony skorzystał ze swej kompetencji. Jest to konsekwencja bardzo silnej tezy Ziemińskiego o niewystępowaniu norm pozwalających. Teza ta nie jest jednak powszechnie przyjmowana poza polską teorią prawa. Argumentem za tą tezą jest to, że przeciwna teza mogłaby prowadzić do sprzeczności w systemie prawnym: gdyby w przykładowo rozważanym systemie prawnym, jak wskazuje prelegent, obowiązywała tylko jedna norma – norma pozwalająca, która dozwalałaby określonego zachowania, to inne zachowania byłyby zakazane, tak więc w odniesieniu do innych zachowań nieunormowanych zakazane byłoby jednocześnie czynienie takich zachowań, jak i nieczynienie ich.

Drugą sesję konferencji rozpoczął prof. dr hab. Leszek Leszczyński (UMCS), który przedstawił referat *Rozwinięta koncepcja źródeł prawa. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Prelegent stwierdził, że tytułowa koncepcja otwierała problematykę badania zjawiska prawnego na zagadnienia, które z powodu dominującej wówczas w dyskursie postawy pozytywistyczno-ideologicznej nie były badane. Zwrócił na uwagę, że między pierwszą zaprezentowaną wersją tej koncepcji a ostatnią

zachodziły pewne zmiany. Podniósł, że koncepcja ta ma zasadnicze znaczenie dla prawoznawstwa i mimo upływu czasu pozostaje aktualna. Pozwala ona bowiem w precyzyjny sposób określić, jakie fakty prawotwórcze i ich rezultaty należą do systemu prawnego i go kształtują, oraz pozwala uzasadnić przyjęcie tego, a nie innego faktu jako faktu prawotwórczego. W rezultacie zabezpiecza pojmowanie systemu prawnego przed doktrynalnym rozchwianiem. Dalszą analizę prelegent skoncentrował wokół występującej w tej koncepcji prawotwórczej roli zwyczaju i precedensu. Zauważył, że charakterystyczne jest, iż rolę zwyczaju Ziemiński wiązał raczej ze zwyczajami konstytucyjnymi, nie zaś z cywilnoprawnymi, choć są one również kategorią kodeksu cywilnego. Ostatecznie prelegent wyraził swój pozytywny stosunek do tej koncepcji i docenił ją również przez wzgląd na to, że powstała ona w szczególnych czasach.

Następnie prof. dr. hab. Jerzy Zajadło (UG) wygłosił referat *Zygmunt Ziemiński wobec formuły „ius et lex”*. Zwrócił uwagę na to, że Ziemiński zajął się pojmowaniem *ius* i *lex* w ostatniej fazie swojej działalności naukowej. Prelegent podniósł, że Ziemiński rozumiał relację pomiędzy tymi pojęciami jako swego rodzaju roszczenie prawa i systemu prawnego do kategorii słuszności oraz że nie zajmował w tej materii żadnego skrajnego stanowiska, zwłaszcza takiego, które kategorycznie odmawiałoby obowiązywania prawa, które z jakichś względów byłoby niesłuszne.

Dr Maciej Dybowski (UAM), którego referat nosił tytuł *Postawa religijno-etyczna Zygmunta Ziemińskiego a jego stanowisko metaaksjologiczne*, w swojej wypowiedzi zwrócił uwagę na to, że Ziemiński był gorliwym katolikiem, jednakże w swojej pracy naukowej skrupulatnie starał się unikać jakiegokolwiek nastawienia emocjonalnego czy ideologicznego. Jednakowoż poszczególne prace oddają jego silne przywiązanie do podstawowych, chrześcijańskich wartości etycznych. W swoim referacie prelegent wykorzystał liczne unikalne materiały archiwalne i źródłowe.

Kolejną prelegentką była prof. UAM dr hab. Marzena Kordela, która w referacie *Wartości w teorii wykładni prawa Zygmunta Ziemińskiego. Źródła* odniosła się do aksjologicznych podstaw koncepcji Ziemińskiego. Zwróciła uwagę na to, że wartości występujące w prawie odgrywały w jego modelu wykładni doniosłą rolę zarówno na etapie odtwarzania norm prawnych, jak i na etapie zastosowania obowiązujących norm. Widać to m.in. w koncepcji racjonalnego prawodawcy, według Ziemińskiego zasadne jest bowiem uznać, że norma prawa nie powinna być uznana za wytwór racjonalnego prawodawcy w sytuacji, gdy nie znajduje ona odpowiedniego oparcia aksjologicznego w zbiorze przyjmowanych przez niego wartości.

Ostatnim prelegentem konferencji był dr Mikołaj Herman (UAM). W referacie *Czynności konwencjonalne, a ich konsekwencje normatywne. Kontrowersje wokół poznańskiej koncepcji czynności konwencjonalnych* podjął on refleksje na temat koncepcji czynności konwencjonalnych w prawie wypracowanej w poznańskim ośrodku przez Zygmunta Ziemińskiego, Sławomirę Wronkowską, Macieja Zielińskiego i Leszka Nowaka, a także rozwinął tę koncepcję proponowanych m.in. przez Stanisława Czepitę czy Wojciecha Patryasa. Następnie zwrócił uwagę na zasadniczy element tej koncepcji odnoszący się do tzw. reguł sensu czynności konwencjonalnych, koncentrując rozważania na ich statusie semiotycznym. Kontrowersyjne w prawoznawstwie jest bowiem to, czy reguły te należy uznawać za definicje czy za dyrektywy kreujące inne zachowanie. Prelegent poparł uznanie reguł sensu za szczególnego typu dyrektywy i przedstawił uzasadnienie tego wyboru.

Kończąc obrady, prof. Smolak podziękował wszystkim prelegentom za udział w konferencji i za przygotowanie inspirujących wystąpień oraz wyraził satysfakcję, że myśli prof. Zygmunta Ziemińskiego mimo upływu lat nadal są aktualne, wywołują dyskusję i dają natchnienie do podejmowania problematyki podstawowych zagadnień prawoznawstwa. Warto też dodać, że konferencja była również okazją do osobistych wspomnień prelegentów związanych z prof. Ziemińskim. Prof. Woleński wspomniął o swoich bardzo bliskich związkach z Profesorem, który był recenzentem jego pracy doktorskiej. Swoim wspomnieniami podzielili się także prof. Bator i prof. Leszczyński, który podkreślał, że mimo dużej odległości pomiędzy Poznaniem a Lublinem związki te były bardzo bliskie. Prof. Zajadło przywołał wspomnienie jednego ze swoich spotkań z prof. Ziemińskim, z kolei dr Dybowski podkreślał dumę z reprezentowania ukształtowanego przez niego ośrodka naukowego.

Patryk Kupis

patryk.kupis@usz.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3044-3350>